
Edukacja historyczna w grodzie w Grzybowie — kalendarium wydarzeń

Rezerwat Archeologiczny Gród w Grzybowie funkcjonuje w strukturach Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy od 1997 roku [por. A. KASZUBKIEWICZ, 1998, Rezerwat Archeologiczny — Grzybowo Gród, SL t. V, s. 407–409]. Jednak działalność edukacyjna w ramach działalności muzealnej została podjęta dopiero w roku 2010. Stało się to możliwe z chwilą powstania na grodzie pawilonu muzealnego. Dzięki nowoczesnemu budynkowi stworzono dobre warunki do przechowywania zbiorów archeologicznych i w przygotowanych odpowiednio magazynach w jednym miejscu (w miejscu znalezienia) zgromadzono zabytki pochodzące z badań grodu. W pawilonie zaprojektowana została też sala wystawieniowa, gdzie od 2011 roku prezentowana jest wystawa stała. W ramach pawilonu powstało zaplecze umożliwiające organizowanie i prowadzenie różnorodnych zajęć edukacyjnych — zarówno plenerowych (zależnych od pogody i pory roku), jak i zajęć wewnątrz pawilonu — głównie w sali edukacyjno-konferencyjnej (gdzie prezentowane są wystawy czasowe).

Warto podkreślić, iż teren grodu od 2001 roku jest miejscem spotkań grup rekonstruktorskich i prezentacji życia wczesnośredniowiecznych mieszkańców ziem polskich w ramach odbywających się rokrocznie Zjazdów Wojowników Słowiańskich. Wydarzenie to jest organizowane w ramach współpracy Rezerwatu z Towarzystwem Przyjaciół Grodu w Grzybowie [por. J. WRZESIŃSKI, 2012, Zjazd Wojowników Słowiańskich — Grzybowo 2010–2011, SL t. XI, s. 257–258].

W roku 2013 na terenie grodu odbyły się liczne wydarzenia o różnym charakterze, zasięgu i wymiarze. Przez cały rok funkcjonowała wystawa stała „Gród Grzybowo — między plemieniem a państwem”. Ekspozycja ma specyficzny charakter — jest odzwierciedleniem wykopu archeologicznego, w którym zwiedzający może dokonać własnych odkryć i dowiedzieć się o metodyce badań archeologicznych, o konstrukcjach obronnych grodu, o obiektach mieszkalnych, a także o wybranych kategoriach zabytków, sposobach rekonstrukcji życia we wczesnym średniowieczu, jak i o sposobach dokumentacji zabytków i systemie ochrony dziedzictwa kulturowego. W ramach działalności Rezerwatu od stycznia do grudnia prowadzono zajęcia i warsztaty nastawione przede wszystkim na kontakt z dziećmi

i młodzieżą zarówno szkół z najbliższych okolic grodu, jak i przyjeżdżających z różnych rejonów Polski. Zajęcia wynikały ze specyfiki obiektu — miały charakter edukacji w zakresie kilku podstawowych rzemiosł udokumentowanych w trakcie badań grodu (głównie garncarstwo i tkactwo, uzupełniane o kowalstwo), poza tym organizowano gry terenowe, questy, zabawy sprawnościowe. Większość zajęć odbywała się w ramach programu „Grzybowska Akademia Małego Archeologa” realizowanego na terenie grodu jeszcze przed uruchomieniem pawilonu. W ciągu roku szkolnego Rezerwat prowadzi stałą współpracę ze Społeczną Szkołą Podstawową im. Olgierda Brzeskiego i Społecznym Gimnazjum w Grzybowie. Uczniowie pomagają w przygotowywaniu zajęć, questów, gier terenowych, ale też wykonują rozmaite prace porządkowe i rekonstrukcyjne na rzecz Rezerwatu w ramach wolontariatu szkolnego.

Luty to tradycyjny miesiąc inauguracji sezonu łuczniczego. Dzięki kilkuletniej współpracy z Łuczniczą Drużyną Welesa na terenie grodu odbywa się Ogólnopolski Turniej Łuczniczy. Organizowany jest według zasad Field Archery Łucznictwa Terenowego i gromadzi od 60 do 80 zawodników. Obok tradycyjnych medali i dyplomów zdobywca największej liczby punktów, strzelający z łuku tradycyjnego, otrzymuje „pierścień grzybowski” — srebrną replikę pierścienia z XI wieku znalezione podczas badań archeologicznych na grodzie. Tradycje łucznicze mieszkańców grodu są również poświadczone archeologicznie — w trakcie badań znaleziono zarówno żelazne i kościane groty strzał, jak i fragment strzały oraz elementy łuku.

Marzec to przede wszystkim czas tradycyjnego powitania wiosny. Od czterech sezonów w okolicach 21 marca w grodzie odbywa się wydarzenie plenerowe „Marzanna w Grzybowie”. W tym roku obok tradycyjnego konkursu na kukłę przybywający na gród uczestniczyli w grze terenowej — „Budzimy Wiosnę”. Warto podkreślić, że mimo dużej ilości śniegu w zabawie uczestniczyło 300 dzieci, które z przyjemnością rozgrzewały się gorącą grochówką.

W dniu 1 maja w Rezerwacie zainaugurowano cykl wystaw czasowych pod wspólnym tytułem Malarstwo na Grodzie. Pierwszą prezentacją, zatytułowaną „Północ-Południe”, była prezentacja malarstwa Marka Janusza Lewandowskiego, artysty z Wrześni. Prace powstawały w latach 2009–2012 i były reminiscencją artystycznych doznań autora podczas jego wyjazdów nad morze i w góry. Ekspozycji towarzyszyła ulotka prezentująca sylwetkę i dorobek autora, wydrukowano również plakat.

W dniach 1–3 maja zorganizowano piknik edukacyjny „Majówka w Grzybowie”. Ideą tego wydarzenia było nie tylko przybliżenie życia codziennego we wczesnym średniowieczu, ale też umożliwienie przybywającym na gród pracy pod okiem dawnych rzemieślników — rekonstruktorów. Można było podglądać mieszkańców zagrody edukacyjnej, którzy w tradycyjnych strojach wykonywali codzienne czynności, i samemu włączać się w zajęcia akurat odbywające się w obejściu. Dzieci brały udział w zajęciach edukacyjnych, podczas których przez zabawę poznawały zabytki i ich historię. Prowadzone były warsztaty, a dla najmłodszych zainscenizowano wykop archeologiczny, w którym, w ramach projektu Grzybowskiej

Akademii Małego Archeologa, prowadziły poszukiwania zabytków i uczyły się dokumentacji wykopaliskowej.

W dniu 4 maja rozpoczęto realizację projektu finansowanego z dotacji Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich „Grzybowski spotkania z archeologią” (cykl pięciu tematycznych imprez plenerowych). Pierwsza edycja „Garncarstwo dawniej i dziś, czyli: Nie święci garnki lepią?” składała się z zajęć edukacyjno-historycznych, warsztatów i pokazów połączonych z wiejskim targiem produktów lokalnych i rzemiosł z terenów objętych działaniem LGD „Z Nami Warto”. Odbył się też wykład mgr Patrycji Silskiej „Ceramika tekstylna” na temat użytkowania i wykorzystania dwóch podstawowych surowców — gliny i wyrobów tekstylnych oraz możliwości ich rejestracji na starożytnych wyrobach garncarskich. Wstęp do muzeum był wolny.

W dniu 31 maja odbył się piknik edukacyjny pod hasłem „Dzień Dziecka w Grzybowie”. Przygotowano specjalny program dla dzieci i rodziców, tzw. muzealną akademię dziecięcą z serią zabaw, pokazów, warsztatów i prac wykopaliskowych w ramach Grzybowskiej Akademii Małego Archeologa. Dla dorosłych zorganizowano zabawę terenową w poszukiwacza-tropiciela pozwalającą odnaleźć zabytki lub odkryć historię grzybowskiego grodu.

Drugą edycję projektu „Grzybowski spotkania z archeologią” prowadzono w dniu 1 czerwca pod hasłem „Drewniane sprzęty, zabawki dawniej i dziś, czyli: Gdzie są drewniane koniki?”. Tematem przewodnim było drewno — ważny surowiec w życiu człowieka. Prezentowano zarówno repliki zabytków z badań archeologicznych, jak i współczesne przedmioty wykonywane z drewna. Rzemieślnicy-rekonstruktorzy prezentowali dawne techniki i wyroby rzemiosł już nieobecnych. Wszyscy przybywający na gród mogli spróbować swych sił zarówno w pracach rzemieślników historycznych, jak i współczesnych zajmujących się obróbką drewna. Robert Kraszczuk, podczas wykładu przeprowadzonego w sali edukacyjnej, podzielił się swym doświadczeniem w zakresie obróbki drewna, a także opowiedział, jak dochodził do prac rekonstruktorskich — replik zabawek drewnianych czy dłubanek — drewnianych łodzi wykonywanych z jednego pnia. Magister Halina Lepka zaprezentowała podczas wykładu postać Olgierda Brzeskiego — „odkrywcy” grodu grzybowskiego, ale przede wszystkim świetnego patrona młodzieży — człowieka, który nigdy nie zrezygnował z młodzieńczych marzeń i po sukcesach w pracy zawodowej powrócił do nich, zostając dyplomowanym archeologiem i szczęśliwym emerytem. Odbył się też wernisaż kolejnej wystawy „W drodze...” — prezentacja prac Elizy Janoszczyk powstałych w okresie jej edukacji w liceum plastycznym oraz podczas studiów na wydziale architektury Politechniki Poznańskiej.

Czerwiec to miesiąc kończący rok szkolny, a dla Grzybowa — święto związane z „Dniem Patrona”. Olgierd Brzeski łączy grzybowski gród i społeczność szkolną tej miejscowości — Jego imię nosi miejscowa szkoła. Dlatego też każdego roku w czerwcu odbywają się uroczystości — przypomnienie tej postaci w formie zabawy połączonej z zajęciami edukacyjnymi. W tym roku wydarzenie to odbywające się na grodzie miało dwa oblicza — widowisko parateatralne przygotowali uczniowie,

przypominając postać Patrona oraz nawiązując do historii, natomiast nauczyciele stworzyli wyjątkowy spektakl, w którym wzięli udział wszyscy nauczyciele grzybowskiej szkoły, prezentując własną zabarwioną humorem i dowcipem wersję życia wojów na grodzie w Grzybowie. Pełnym zaskoczeniem było przedstawienie przygotowane przez rodziców. W tajemnicy przygotowali oni inscenizację wiersza Juliana Tuwima *Rzepka*. Wykonanie, a zwłaszcza stroje każdej postaci, wywołały burzę oklasków, aplauz i łzy radości u wszystkich widzów!

W Dniu Patrona gród był także miejscem startu i mety II Grzybowskiego Rajdu Rowerowego przygotowanego przez Radę Sołecką w Grzybowie. W rajdzie wzięły udział rodziny z Grzybowa i okolicy.

Dnia 6 lipca odbyła się trzecia edycja w ramach projektu „Grzybowskie spotkania z archeologią” pod hasłem „Kowalstwo, skórnictwo, tkactwo dawniej i dziś, czyli: Ginące zawody?”. Jak w całym cyklu i tym razem chcieliśmy zaprezentować zawody, które w naszej świadomości są już niemal nieobecne. Pojawili się zarówno rekonstruktorzy zajmujący się wspomnianym wytwórstwem, jak i rzemieślnicy podtrzymujący gasnącą tradycję. Uczestnicy mogli nie tylko zapoznać się ze sztuką rzemieślniczą, podglądając wytwórców, ale też samemu spróbować wykuć prosty przedmiot z żelaza, utkać fragment lnianego płótna czy wykonać jakąś rzecz ze skóry. Przy okazji można było usłyszeć wiele ciekawych informacji o pozyskiwaniu odpowiednich surowców, o ich przetwarzaniu, zapoznać się z etapami przetwórstwa. Doktor Marcin Danielewski wygłosił wykład o dawnych rzemiosłach, ich postrzeganiu dawniej i dziś, rozważając, czy bycie rzemieślnikiem stanowiło o statusie społecznym. Na zakończenie dnia odbyły się warsztaty instrumentów muzycznych — „Grzybogranie”, podczas których można było podglądać pracę wytwórców i samemu spróbować wykonać czy zagrać na takich instrumentach, jak bębny, conga, djembe czy didgeridoo.

W dniu 11 lipca udostępniono kolejną wystawę malarstwa „Obrazy stampażowe” autorstwa Tomasza Siwińskiego, profesora z poznańskiego Uniwersytetu Artystycznego. Była to prezentacja najnowszych prac powstałych pod wpływem ostatnich podróży do Włoch, ale też wypraw ulicami Poznania. Każda wędrowka jest dla artysty pretekstem do wielkich odkryć małych rzeczy, każdy przedmiot nabiera swojego znaczenia, a każdy „odkryty” drobiazg staje się pretekstem do opowieści o miejscu czy wydarzeniu. Posługując się wypracowaną przez siebie techniką, malarz przetwarza otaczającą rzeczywistość według własnego postrzegania. Również odkrycia archeologiczne stają się pretekstem dla twórczości profesora.

Łucznicy upodobili sobie przestrzeń grzybowskiego grodu i ich obecność na stałe wpisuje się w krajobraz tego miejsca. W dniach 10–11 sierpnia odbyły się II Mistrzostwa Polski w Łucznictwie Tradycyjnym. Organizatorem jest Stowarzyszenie Łucznictwa Tradycyjnego, a jego członkowie przygotowują szereg rozmaitych konkurencji — strzelanie do tarcz zarówno z różnych dystansów, jak i pozycji, strzelanie do celów ruchomych, strzelanie długodystansowe czy strzelanie do celów ruchomych. Bardzo wymagający konkurs rozgrywany przez dwa dni ściąga do grodu około 150 zawodników z całego kraju. W tym roku zawodnik,

który uzyskał największą liczbę punktów we wszystkich konkurencjach zdobył też Nagrodę Kustosza Grodu — replikę grotu strzały znalezionej podczas badań wykopaliskowych w Grzybowie.

Sierpień to tradycyjnie miesiąc, gdy na grodzie odbywają się Zjazdy Wojowników Słowiańskich, tym razem 17–18 sierpnia pod hasłem „A gdy wódz w boju padnie...”. Obok tradycyjnych pokazów rzemiosł i sztuki wojennej czasów Piastów szczególnie zaakcentowano obrzędowość sepulkralną — zaprezentowano rekonstrukcję pogrzebu, związanych z nim tradycyjnych zachowań, zarówno wodza, znacznego członka średniowiecznej społeczności, jak i przeciętnego woja. Pogrzeb pierwszego to uroczyste pożegnanie poległego przez całą społeczność, połączone z ofiarowaniem mu darów, spaleniem zwłok i odprowadzeniem szczątków na miejsce pogrzebania — pole kurhanowe. Natomiast pogrzeb poległego woja to pożegnanie przez najbliższych i pochowanie w formie niespalonej na najbliższym cmentarzu. Inscenizacje te, wykonywane przez uczestników Zjazdu, poprzedzone były wykładami w pawilonie muzealnym. Pracownicy Rezerwatu — Maciej Pawlak i Jacek Wrzesiński — zapoznali słuchaczy ze strukturą drużyny Piastów oraz problemem związanym z grobami znajdującymi na cmentarzyskach, a często interpretowanymi jako pochówki wikingi. Natomiast dr Jerzy Sikora z Uniwersytetu Łódzkiego omówił w wykładzie sposoby chowania zmarłych we wczesnym średniowieczu i odniósł się do wpływu chrześcijaństwa na zmiany w obrzędowości sepulkralnej.

W ostatnim dniu sierpnia na terenie grodu odbyła się czwarta edycja „Grzybowskich spotkań z archeologią”, pod hasłem „Garncarstwo dawniej i dziś, czyli: Nie święci garnki lepią?”. Zaprezentowano wytwarzanie naczyń glinianych tradycyjnymi sposobami wylepiania z wałeczków i taśm glinianych, na wolno obrotowym kole, a też na szybkim kole formującym. Odwiedzający mogli sami spróbować i wylepić swoje naczynia, a cierpliwi mieli okazję wypalić je w ognisku. Zaprezentowano sposoby wytwarzania glinianych grzechotek i pisanek — bardzo charakterystycznych przedmiotów z wczesnego średniowiecza. Profesor Wojciech Dzieduszycki z IAI PAN w Poznaniu wygłosił wykład na temat użytkowania gliny, jej roli i znaczenia w dziejach człowieka oraz wykorzystania w produkcji naczyń glinianych w czasach Piastów. Po południu tego dnia na terenie grodu zorganizowane zostały Dożynki gminy Września, podczas których odbywały się występy, zabawy, koncerty i pokazy. Dzień zakończył się wspólną zabawą.

W dniu 7 września odbyła się ostatnia edycja „Grzybowskich spotkań z archeologią”, pod hasłem „Drewniane sprzęty, zabawki dawniej i dziś, czyli: Gdzie są drewniane koniki? Była to propozycja udziału w zajęciach edukacyjno-historycznych, warsztatach i pokazach. Tematem przewodnim było drewno i wyroby z drewna, zarówno repliki zabytków, jak i współczesne wyroby. Projekt łączył edukację, prezentację, zabawę i sprzedaż rozmaitych wyrobów. Odbyły się pokazy wykonywania zabawek z drewna. Stały stanowiska historycznego cieśli, snycerza i stolarza, ale i współczesnych rzeźbiarzy. Dzieci poznały najstarsze wzory drewnianych lalek i koników, mogły rysować i malować, a także spróbować swych sił w sprawnościowej

zabawie-sztafecie z wykorzystaniem zabawek-mieczyków drewnianych. W sali edukacyjnej odbył się wykład Emilii i Staszka Mazurków „Jak w drewnie rodzi się muzyka” z pokazem replik dawnych drewnianych instrumentów muzycznych oraz z wykonanymi na nich minikoncertami. Cały projekt zakończono koncertem muzycznym w wykonaniu zespołu Reporter z Grzybowa.

Rezerwat w Grzybowie od kilku lat uczestniczy w kolejnych edycjach Europejskich Dni Dziedzictwa. Również i w tym roku, w dniu 8 września, zorganizowano kolejne obchody pt. „Nie od razu Polskę zbudowano”, zapraszając do gry terenowej „Mały wojownik”. Uczestnicy poznawali historię grodu i życie codzienne dzieci z X–XII wieku. Dzięki grze ożywiono nieznane przedmioty, zabawki dzieciństwa i przypomniano tradycje związane z przejściem ze świata dziecka w świat dorosłych, przemianę małego człowieka w przyszłego woja. W zagrodzie edukacyjnej zamieszkali odtwórcy historyczni, prezentując życie codzienne wczesnośredniowiecznego grodu. Można było z przewodnikiem zwiedzić wystawę archeologiczną „Gród Grzybowo — między plemieniem a państwem”, uczestniczyć w Dziecięcym Turnieju Łuczniczym o Pierścień Grzybowa. Doktor Maciej Przybył z Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w ramach wykładu „Mieszko III Stary — dux totius Poloniae” przedstawił postać tego władcy i zwrócił uwagę, że powstanie państwa za czasów Mieszka i Bolesława Chrobrego nie zakończyło procesu tworzenia jednolitego organizmu państwowego. Próby scalania i walka o jedność ziem polskich przypadły na czasy Mieszka Starego, doskonałego organizatora, polityka i mecenasa kultury.

W dniu 15 września majdan grodu grzybowskiego był metą uczestników Rajdu Rowerowego dla mieszkańców Wrześni organizowanego przez Grupę Turystyki Rowerowej Wrześnianie.

W dniu 28 września na majdanie grodu odbyło się ślubowanie uczniów klas pierwszych Szkoły Podstawowej nr 1 we Wrześni.

Ostatnie dni roku to zwykle zajęcia i warsztaty, na których pojawiają się grupy młodzieży chętne uczestniczyć w projektach edukacyjnych pracowników Rezerwatu.

Zaprezentowane wydarzenia nie oddają w pełni tego wszystkiego, co działo się na grodzie w sezonie 2013 roku. Ważnym elementem wielu imprez plenerowych były inscenizacje parateatralne przygotowywane przez członków Stowarzyszenia *Aurea Tempora*. Były to zawsze przedstawienia prezentujące jakiś ważny element historyczny — sceny odtwarzające minioną, średniowieczną rzeczywistość mieszkańców grodu. W przedstawienia zaangażowani też byli widzowie, współtworząc je z rekonstruktorami.

Warto dodać, że na terenie rezerwatu realizowane są też zadania w ramach archeologii doświadczalnej. Są to prace związane z tematami prac dyplomowych studentów archeologii IP UAM w Poznaniu. Monika Krzyżanowska rekonstruowała budowę pieca i wytop szkła. Po nie do końca udanych próbach w roku ubiegłym, naprawach i poprawkach samej konstrukcji pieca, w lipcu i sierpniu udało się doprowadzić do przetopienia partii szkła. Natomiast Mateusz Wawrzyński w sierpniu i wrześniu rekonstruował pole kurhanowe, usypując trzy różne

wielkości kurhany. W ich wnętrzu umieszczono artefakty organiczne — zarówno roślinne, jak i pochodzenia zwierzęcego. Obecnie obserwowany jest proces zachowania i destrukcji kurhanów, a za kilka sezonów na tych obiektach zostaną przeprowadzone badania pozwalające na zweryfikowanie hipotez odnośnie do procesów podepozycyjnych w kurhanach, a także specjalistyczne badania fizyko-chemiczne zawartości kurhanów weryfikujące możliwości identyfikacji roślin i zwierząt w kurhanach pradziejowych.

W ramach współpracy z miejscową szkołą w Grzybowie wraz z uczniami tej szkoły dokonaliśmy eksperymentu polegającego na weryfikacji hipotezy o możliwości komunikacji we wczesnym średniowieczu za pomocą dróg wodnych. Opiekunami projektu byli nauczyciel historii Rafał Szamburski i Jacek Wrzesiński. Planowaliśmy przepłynięcie Strugą do Warty, jednak (w czerwcu) ze względu na niski poziom wody sam spływ odbył się Wrześnicą, na trasie Września–Samarzewo, a więc niemal do ujścia Wrześnicy do Warty. Wypłynięcie poprzedzone było wykładem na temat sposobów komunikacji we wczesnym średniowieczu z prezentacją znanych z badań archeologicznych przedmiotów i narzędzi umożliwiających taką komunikację — zarówno lądową, jak i wodną, zimą i latem. Sam eksperyment nie daje jednoznacznej odpowiedzi, czy takie rzeki jak Struga bądź Wrześnica były na tyle spławne, że umożliwiały podróż wodną. Kajaki, którymi płynęliśmy, często zahaczały o brzegi, a praca, jaką trzeba było wykonać na niezwykle licznych meandrach, pozwala powątpiewać w możliwości podróży i transportowania towarów tymi rzekami 1000 lat temu.

Tegoroczna działalność edukacyjna w Rezerwacie nie ograniczała się jedynie do lekcji i warsztatów stanowiących stałą ofertę. Dzięki współpracy z różnymi instytucjami, organizacjami i stowarzyszeniami udało się w sezonie 2013 roku realizować dość bogaty projekt zadań. Wydaje się, że skierowanie propozycji szczególnie do najmłodszych odbiorców przynosi rezultat w coraz liczniejszym odwiedzaniu grodu przez rodziny z najmłodszymi przyjaciółmi historii.